

סדרת מחקרים של אלפי כלי אבן עתיקים מהאתר הפרהיסטורי גשר בנות יעקב מגלים כי היכולות הקוגניטיביות של האדם הקדום היו גבוהות הרבה יותר מכפי שנהוג היה לחשוב עד כה

ספר חדש שיוצא בימים אלה לאור, בהוצאת שפרינגר היוקרתי הוא הספר הרביעי בסדרת הספרים המוקדשת לאתר הפרהיסטורי הקדום "גשר בנות יעקב". הספר עוסק בנייתו ומחקר של עשרות אלפי כלי אבן מהאתר ומלמד כי היכולות הקוגניטיביות של האדם הקדום, מלפני 750,000, היו גבוהות הרבה יותר מכפי שנהוג היה לחשוב עד כה. הספר מסכם שלושים וחמש שנות עבודת חקר של פרופסור נעמה גורן ענבר, מהמכון לארכאולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים ושל תלמידיה: גדי הרצלינגר מהאוניברסיטה העברית, ד"ר נירה אלפרסון-אפיל מאוניברסיטת בר-אילן ופרופסור גונן שרון מהמכללה האקדמית תל חי. עיקר עבודתה של פרופסור גורן ענבר הוקדשה לחקר האדם הקדמון בגולן ובגליל.

סדרת המחקרים המוצגים בספר התמקדו בעשרות אלפי כלי אבן בהיבטים רבים: חומרי הגלם ששימשו לייצורם: בזלת, גיר וצור, הטכנולוגיה בה יוצרו, צורתם וגודלם והידוע על דרכי השימוש בהם. הכלים מגשר בנות יעקב הם ייחודיים בכל המזרח התיכון וכוללים מגוון נע מאבני יד וקופיצים ענקיים ועד שבבי צור זעירים ומפצחי אגוזים. גשר בנות יעקב היא אחת התחנות החשובות בעולם להבנת נתיב היציאה של האדם מאפריקה בדרכו להתיישב באירופה ואסיה.

"כל אחד מכלי האבן שנמצאו באתר הקדום עבר אנליזה מלאה של מדידות ותצפיות. רובם הגדול של הכלים יראה למי שאינו עוסק בפרהיסטוריה כ"סתם אבן" אולם המחקר בגשר בנות יעקב הוא דוגמה כיצד ניתן להפיק ידע מקיף מכלי אבן – ידע ששינה את מה שאנחנו חושבים על תולדות האדם, התזונה שלו והיכולות הקוגניטיביות שלו" מסביר גונן שרון פרופסור לארכיאולוגיה ארכיאולוג פרהיסטורי, מהתכנית ללימודי גליל במכללה האקדמית תל-חי.

הכלים בגשר בנות יעקב כוללים מגוון רחב של טיפוסים ששימשו למגוון גדול של פעילויות, סכיני צור ששימשו לחיתוך בשר, סדנים מבזלת לכתישה וריסוק עצמות, אבנים מגוממות (עם גומות) ששימשו כמפצחי אגוזים – ויחד עם חלקי העץ והאגוזים שנמצאו באתר מספקים את העדות הקדומה ביותר לדיאטה הצמחית של האדם, פריטים קטנים המעידים על ראשית הקיות - הכנסת הכלי לתוך קת, אולי מעץ – כלומר יצירת כלי מורכב ועוד.

אולם גולת הכותרת של הכלים בגשר בנות יעקב הם הכלים הדו-פניים, אבני יד וקופיצים, שמאות רבות מהם נחשפו באתר. אלו הם כלים גדולים 15-20 ס"מ, העשויים ברובם מבזלת ובחלקם הקטן מצור והם מאפיינים את התרבות האשלית - התרבות הקדומה ביותר בישראל - 1.5 מיליון עד 250 אלף שנים לפני זמננו. "מחקר הכלים הדו-פניים מגשר בנות יעקב מאפשר לנו לשאול שאלות על התנהגות האדם, יכולותיו הקוגניטיביות, תהליכים של תכנון לטווח ארוך, היכרות עם הסביבה ומשאביה ואפילו על שפה ותרבות. מדובר בתקופה רחוקה מאוד בזמן, ויש ויכוח גדול במחקר הפרהיסטורי לגבי היכולות והתכונות של יוצרי הכלים לפני כמעט מיליון שנים. האם למשל הייתה להם שפה דומה במורכבותה לזו שלנו? למעשה יש ויכוח על השאלה האם תושבי האתר בגשר בנות יעקב ראויים להיכלל במונח אנשים כמונו או שהם מייצגים גזע אנושי פרימיטיבי עם יכולות ירודות ביחס לאלו שלנו" אומר פרופ' שרון.

הכלים הדו-פניים מגשר בנות יעקב הם כלים מתוחכמים ומורכבים מאוד. מי שייצר אותם הכיר היטב את הסביבה, מקורות חומרי הגלם ותכונותיהם וידע לבחור את הסלעים המשובחים והמתאימים ביותר. הסתתים שלטו שליטה מלאה בתכונות הסלע ובכלי העבודה ועיבדו ברמה גבוהה גם צור, גם אבני גיר ואפילו בזלת שהיא סלע קשה מאוד לעיבוד. סיתות של קופיץ דומה למעשה לעבודתו של פסל. "מיכלאנג'לו ראה את דוד בתוך גוש השיש וסילק את הסלע העודף כדי לחשוף את יצירת

המופת שבפנים. בדומה לכך, סתת הקופיץ רואה את הקופיץ בתוך גוש הבזלת הגולמית ואין הבדל אמתי בינו ובין ליאונרדו מבחינת היכולת לראות "תבנית מוחית" בתוך האבן, לתכנן ולבצע את עשרות השלבים והפעולות שיחשפו את הכלי הדרוש" אומר פרופ' שרון "מעבר לתחום שבייצור, הכלים מושלמים מבחינת הסימטריה, האיזון והשימושיות שלהם. האנשים שייצרו אותם השקיעו מאמץ רב בגימור של הכלי ודאגו שיהיה אסטטי, סימטרי ופונקציונלי. מדובר באנשים הרחוקים מאתנו מאוד בזמן ואנחנו לא מבינים עד הסוף את הראש שלהם. למשל הכלים חדים מכל צדדיהם. מי שעובד עם כלי כזה (לפחות בדרך בה אנחנו מבינים את העבודה הזו – למשל חיתוך בשר של פילים) חותך את היד. מדוע עיצבו אותם בצורה כזו נתון לפרשנות.

"מציאתם ומחקרם של הכלים מאפשר לנו לשאול שאלות: על תרבות – האם ראוי לקרוא לתעשיית כלי אבן תרבות? , על מסורת – מדובר בכלים שיוצרו בצורה דומה לאורך מאות אלפי שנים, איך אפשר להסביר את זה, על מוצא – הקופיץ הוא כנראה כלי אפריקאי מאוד, מה זה מלמד אותנו על מוצאם של האנשים שחיו בגשר בנות יעקב, על תפוצה – קופיצים מופיעים מדרום אפריקה ועד סין במזרח וספרד במערב. האם מדובר בהתפשטות של רעיונות (ולמעשה באנשים בעלי מסורת משותפת בספרד ובסין לפני כחצי מיליון שנה) או בהמצאה במקביל במקומות שונים ואפילו על שפה – האם ניתן להעביר את הידע הכרוך בייצורו של קופיץ (חומרי גלם, תכנון מראש, אסתטיקה, סימטריה) ללא שימוש בשפה במובנה המודרני?" אומר פרופ' שרון.

המחקר של כלי האבן בגשר בנות יעקב שפורסם בספר מרחיב מאוד את הידע שלנו על היכולות הקוגניטיביות של האדם לפני כמעט מיליון שנים. אנו מזהים באתר התנהגויות רבות מתוחכמות ומורכבות שנחשבו בעבר כ"התנהגות מודרנית" המאפיינת רק את בני המין שלנו – הומו סאפייאנס. ועוד לא הזכרנו את השליטה באש, את הידע בציד ובניצול בעלי חיים גדולים (פילים, היפופוטריים ואיילים), את המיצול של צמחים ואת הארגון המרחבי של האתר. המידע מגשר בנות יעקב מצביע על יכולות מתקדמות, על תרבות מתוחכמת ועל מסורת הנשמרת במהלך עשרות אלפי שנים של תושבי עמק החולה הקדומים.

האתר האשלי (תרבות כלי האבן הקדומה בישראל) גשר בנות יעקב שוכן לגדת הירדן מדרום לגשר בנות יעקב. האתר נחפר במהלך שבע עונות חפירה בין השנים 1989 ל 1997. שכבות האתר מתעדות נוכחות אנושית לחופו של אגם החולה הקדום לפני שלוש רבעי מיליון שנה (750 אלף שנה). בסה"כ נחפר שטח קטן של כעשרים וחמישה מטרים מרובעים. מהחפירה התברר כי מדובר באתר יוצא דופן מבחינת עושר הממצאים ושימורם וכיום מוכר האתר, בור קטן בגדת הירדן, כאחד האתרים החשובים בעולם להבנת מוצא האדם, היציאה מאפריקה והתפתחות התרבות האנושית. בגשר בנות יעקב התגלו בין השאר העדויות הקדומות ביותר באירו-אסיה לשליטה באש, גולגולת של פיל קדום שנטבח על ידי הציידים הקדמונים, עצים, זרעים ופירות המתעדים את הסביבה הקדומה ואת תזונת האדם הקדמון וממצאים רבים נוספים. האתר של גשר בנות יעקב הניב עד היום למעלה ממאה מאמרים בכתבי עת מדעיים מובילים בעולם, חמש עבודות דוקטורט וארבעה ספרים.

הספר החדש יושק ב- 16 בינואר במכון לארכיאולוגיה של האוניברסיטה העברית.